

V. G. GUZEV’İN “TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN TEORİK GRAMERİ” ADLI KİTABI ve TÜRKÇENİN SONDAN EKLEMELİ YAPISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

On “Theoretical Grammar of Turkey Turkish” by V. G. Guzev and the Agglutinative Structure of Turkish

Mehman MUSAOĞLU*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 15-33

Öz: Rus dilinde, Türkiye Türkçesinin grameri üzerine 18. yüzyıldan itibaren çok sayıda kitap yayımlanmıştır. Bu konuda en son yayımlanan kitaplardan biri, V. G. Guzev’in “Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri” (2015) adlı eseridir. V. G. Guzev’in eserinin ön sözünde, Türkçe gramerin bükümlü dillere göre değil, sondan eklemeli dil yapısına esasen yazılmasının doğru olacağı gösterilmiştir. Nitekim, iletişim bükümlü dillerde dile, Türkçede ise konuşmaya göre gerçekleşmektedir. Bu bakımdan Türkiye Türkçesinin gramatikal kategorilerine ilişkin söz konusu eserde yapılan fonksiyonel-semantic tanımlamalar ve örneklendirmeler, makalede sondan eklemeli dil yapısına göre değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, fonksiyonel, semantik, gramer, eklemeli yapı, kategori, fonoloji, morfoloji, sentaks

Abstract: There has been many books on Turkish grammar in Russian since the 18th century. One of the last books on this is “Theoretical Grammar of Turkey Turkish” (2015) by V. G. Guzev. In the preface, it is stated that instead of the inflected structure, it would be correct to formulate the grammar of Turkish basing on the agglutinative structure. Hence, in the inflected languages, the communication is based upon the language, where as in agglutinative languages, it is built on the discourse. In this aspect, the functional-semantic the definitions and exemplifications which were given in the book are evaluated in terms of the agglutinative structure in this study.

Keywords: Turkish, functional, semantical, grammar, inflected structure, category, phonology, morphology, syntax

Giriş

Osmanlıca veya Türkçe üzerine ilk kapsamlı gramer kitabı, 19. yüzyılın ilk yarısında Rus dilinde yayımlanmıştır. Bu kitabı, Kazan ve S. Petersburg üniversitelerinin profesörü Türk/Azerbaycan asıllı Mirza Kazım Bey yazmıştır. O, Kazan’da yayımlanan “Türk-Tatar Dilinin Genel Grameri”¹ (1846) adlı eseri ile Rusya Çar İmparatorluğu’nun yüksek Demidov ödülünü almıştır. Bu eser, üç bölümden ibarettir: 1) Alfabe, harflerin telâffuzu ve kelime bölükleri olarak isim, sıfat, sayı ve zamir; 2)

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi-Ankara/TÜRKİYE, mehman.musaoglu@gmail.com. 03.03.2017 / Kabul Tarihi: 25.04.2017

1 Mirza Kazım Bey’in “Türk-Tatar Dilinin Genel Grameri” (1846) adlı eserini Doç. Dr. Yavuz Kartalioğlu ile Rusçadan Türkiye Türkçesine tercüme ettik. Eseri kontrol ederek yakın bir zamanda yayınlanmaya vereceğiz.

fiil, takı edatı, zarf, bağlaç, ünlem; 3) sözcük öbeği, diğer kelime grupları, çeşitli kelime ve cümle birleşimleri veya sentaks. Kitabın belirtilen bölümlerinde dönemin Osmanlı Türkçesinin morfolojik ve sentaktik yapısı, Tatar ve Azerbaycan Türkçelerinin hem yazı dili hem de diyalektlerinin uygun dil-konuşma düzeyleriyle karşılaştırmalı olarak çok geniş bir biçimde tasvir olunmuştur. Mirza Kazım Bey Tatar dili dendiğinde genel Türkçeyi (*İng. Turkiye, Rus. Tyurkskiy yazık, Çağatayca ve Osmanlıca: Türkî*) kastetmiştir (Zakiyev 2002: 280). Kitap, klasik Hint-Avrupa dilbilim geleneğine göre tarihî-karşılaştırmalı ve tasvirî-lengüistik yöntemler ile yazılmıştır. Mirza Kazım Bey öğrendiği dilleri de bir konuşur ve kullanıcı seviyesinde bildiği için eserlerinde Batı ve Doğu ilmi/filolojik geleneklerinden yeterince yararlanmıştı. O, dönemin ünlü Fransız dilcisi Joubert'in gramatikal/sentaktik modelini de "Türk-Tatar Dilinin Genel Grameri" kitabında belli bir ölçüde uygulamıştır (Musayev 2012: 148-149).

Rus dilinde Türkiye Türkçesinin grameri üzerine "Türkiye Türkçesinin Grameri: Morfoloji ve Sentaks" (1928) adlı ikinci eseri V. A. Gordlevskiy yazmıştır. Onun söz konusu eserinin "Morfoloji" bölümünde, klasik tasvirî-lengüistik yöntemler ile kelime bölükleri ve uygun gramatikal kategorilere ilişkin konular açıklanmıştır. Kitabın "Sentaks" bölümünde ise sözcük öbekleri, basit cümleler, aynı zamanda birleşik cümlelerin analitik ve birleşenleri birbirine -sa² -mi⁴ morfolojik göstergeleri ile bağlanan fonksiyonel türlerinden söz edilmiştir (Musayev 2011: 77). Bunun yanı sıra, SSCB İlimler Akademisi'nin yedek üyesi N. K. Dmitriev'in "Türk Dili" eseri de Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış gramer kitabı olarak değerlendirilebilmektedir. Kitap "Ön Söz, Giriş, Fonetik, Kelime Varlığı ve Semantik, Morfoloji, Sentaks ve Kaynaklar" adlı bölümlerden oluşmaktadır. Söz konusu kitapta, Türkiye Türkçesinin fonetik ve gramatikal kategorileri üzerine önemli bilgiler verilmektedir (<http://nashol.com/2016110391607/> 09.04.2017). Türkiye Türkçesinin tarihî grameri üzerine de Rus dilinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunların içinde E. A. Grunina'nın "Türkiye Türkçesinin Tarihî Grameri (Morfoloji)" (1991) adlı monografisi dikkat çekmektedir.

Türkçenin grameri üzerine "Çağdaş Türkiye Türkçesi Edebî Dilinin Grameri"² (1956) adlı en büyük kaynak eseri, SSCB İlimler Akademisi asil üyesi A. N. Kononov yazmıştır. Çağdaş Türkiye Türkçesinin fonetiği, morfolojisi ve sentaksının sistematik ilmi-lengüistik açıklanması, ilk defa A. N. Kononov'un söz konusu eserinde yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde sentaktik ilişkilerin, sözcük öbeklerinin, birleşik cümlelerin, asimetrik nitelikteki söz dizimi yapılanmalarının ifade usulleri, aynı zamanda kelime bölüklerine göre *cins, sayı, iyelik, hal, belirlilik/belirsizlik isim; çatı, kip, zaman, görünüş, şahıs fiil* morfolojik kategorilerinin detaylı tanımları da belirtilen eserde verilmiştir. A. N. Kononov'un bu eserinde, 18. yüzyıldan itibaren dilbilimde ve Türkoloji'de gramer üzerine yapılmış olan bütün temel çalışmaların sonuçlarından yararlanılmıştır. Bu eser, Türk dilbiliminin sonraki gelişiminde de önemli rol oynamıştır. A. N. Kononov'un fiilin gramatikal kategorilerine ilişkin açıklamalarının,

2 Söz konusu eser, Rusçadan Türkiye Türkçesine tercüme edilmiş ama yayımlanmamıştır. Eserin tercümesi, Türk Dil Kurumu kütüphanesinde bulunmaktadır. Günümüzde çok sayıda dilcilik eseri, Rus dilinden Türkiye Türkçesine tercüme edilmiş ve belli bir deneyim kazanılmıştır. Söz konusu eserin de mevcut tercümesinin tekrar gözden geçirilerek çağdaş çeviri/aktarma bilimi ve deneyimi temelinde yeniden yayımlanmaya hazırlanmasının mümkün olabileceği kanısındayız.

V. G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" adlı monografisinde dilbilimin eriştiği şimdiki düzeye ve eklemeli dillerin kendine mahsus dil-konuşma yapısına göre geliştirilebilmesi dikkat çekicidir.

V. G. Guzev, son 50 yılda Türkiye Türkçesinin grameri üzerine A. N. Kononov'un söz konusu eserinin dışında kayda değer Rusça bir kaynak gramer kitabının yayımlanmadığına işaret etmektedir. O, A. N. Kononov'un bahsi geçen bu eserinden önce Türkiye Türkçesi üzerine Jan Deny'nin (1921), A. N. Samoyloviç'in (1925) ve N. K. Dmitriev'in (1960) de gramer çalışmalarının olduğunu vurgulamaktadır (Guzev 2015: 9). Ancak, son iki eser akademik-normatif nitelikteki monografiler olmayıp Türkiye Türkçesinin pratik olarak öğrenilmesi amacıyla yazılmıştır.

Rusya'da Osmanlı Türkçesinin aktif olarak öğrenilmesi çalışmalarına 17. yüzyılda başlanılmıştır. Ülkede, uzman Türkologların hazırlanmasına ilişkin ilk çalışmalar ve alınan devlet kararları I. Petro'nun adıyla bağlıdır. Şimdiye kadar Türkiye Türkçesinin öğrenilmesine ilişkin Rus dilinde yüzlerce ders kitabı, yardımcı ders kitabı, konuşma kitapçıkları ve çeşitli sözlükler yayımlanmıştır (Kononov 1956: 7-14). Günümüzde Rusya Federasyonu Üniversitelerinde Türkiye Türkçesi ve grameri, öğrencilere klasik eğitim-öğretim sistemine göre değil, V. G. Guzev'in de mevzu bahis kitabında söz ettiği yeni dilbilim yöntemleriyle öğretilmektedir. Türkiye Türkçesine ait yazılmış ders müfredatları ve programlarında, klasik Türkolojik açıklamalara ve morfemik, morfem envanteri, morf, morfosentaks, morfonoloji, kelimenin manası/anlamı/şekli ve söylem vb. diğer dilbilimsel kavramlara ilişkin üst ve alt başlıklar paralel olarak yer almaktadır. Söz konusu başlıkların altında ise belirtilen kavramlara dair uygun bilgiler verilmektedir (<http://www.academia.edu/>. 17. yüzyıldan itibaren Rus dilinde Türkçeye ilişkin gerçekleştirilen bütün çalışmaların, günümüzde çağdaş filolojik-lengüistik yöntemler ile söz konusu dilin verilerine göre yapılan öğrenimin, oluşturulan ve uygulanan yeni eğitim-öğretim sisteminin V. G. Guzev'in bu kitabının ortaya çıkmasında etkili olduğu kanısındayız.

1. Türkçe Ortak İletişim Dili, Kelime Şekli ve Avrasya Merkezli Dil-Kullanım Modeli

V. G. Guzev, "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" (2015:6-9) adlı eserinin ön sözünde Türkçe gramerin çağdaş dilbiliminin gelişmeleri ekseninde bükümlü dillerin değil, sondan eklemeli dil yapısı prensiplerine göre yazılmasının doğru olacağını söylemektedir. Çünkü bükümlü Hint-Avrupa dilleri, sondan eklemeli dil yapısından bütün dil-konuşma parametreleriyle farklılık göstermektedir. Yazara göre de iletişim, birincilerde hazır kelime şekillerinin dil hafızasından alınarak kullanılmasıyla, ikincilerde ise kelime şekillerinin konuşma esnasında kurulmasıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla iletişimin gerçekleşmesi, birincide dile, ikincide konuşmaya dayanmaktadır. Bu farklılıkların bilmezlikten gelinmesi sonucunda ise sondan eklemeli dillerin yapısı üzerine *dilbilimde* tutarsız görüşler hüküm ferma olmuştur. V. G. Guzev'e göre "Öznel değerlendirme ve adlarda yüklem, aynı zamanda sıfatlarda, zarflarda, sayılarda çekim değişimleri, fiilin görünüş kategorisi ve onun adlaşmış ve sıfat özellikleri kazanmış biçimleri" (Guzev 2015:7) gibi hususlar dilbilimde şimdiye kadar yanlış yorumlanmıştır.

V. G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" adlı eserinde, esas itibariyle çağdaş Türkiye Türkçesinin fonolojik, morfonolojik, morfolojik (kelimelerin değişimi), analitik ve sentaktik vasıtaları incelenmiştir. Şüphesiz ki Türkiye Türkçesinde morfolojik kategorilerin fonksiyonel-semantik yöntemler ile Türkçenin eklemeli yapısına göre incelenmesi, her şeyden önce bükümlü olmayan diğer dillerin Hint-Avrupa dilbilimi kuramlarına ve geleneklerine göre değil de kendi fonetik, morfolojik, sentaktik, söylem ve iletişimsel özellikleriyle ele alınmasının yolunu açacaktır. Türkçenin büyük açıklamalı-aktarmalı sözlüğünün, kapsamlı bir ortak işlevsel gramerinin, nihayet sondan eklemeli yapısına göre Avrasya merkezli dil-kullanım modellenmesinin oluşturulmasında da söz konusu monografinin etkili olabileceği inancını taşıyoruz. Ancak sonuncunun gerçekleştirilebilmesi, diğer siyasal, bölgesel, küresel, bilimsel ve kültürel gelişmeler ile de bağlantılıdır.

Türkçenin bir ortak iletişim dili olabilme niteliği, son 100-150 yıl boyunca Avrasya coğrafyasında her zaman bir şekilde gündemde olmuş ve konu enine boyuna tartışılmıştır. Türklük kavramının bilinçaltı ve bilinçlenme nitelikteki içeriğini, sondan eklemeli yapısının bütün dil seviyelerinde özdeşleşmesiyle seçilen Türk dili fenomeni oluşturmuştur. Bugün Türkoloji'nin çeşitli dallarında, Türk uygarlığının bilişsel olarak projelendirilebilir alanları incelenmektedir. Ortak bir Türkçe alfabesinin oluşumu ve kullanımı da kavramsal nitelikteki metin anlatılar ve göstergeler arası bağlamda değerlendirilebilecek konulardandır (Abdulla ve Musaoğlu 2012: 36).

Türk yazı dilleri için herkesçe anlaşılabilir uygun bir Latin temelli ortak alfabenin düzenlenmesi, son 150 yıl boyunca ortak Türkçe oluşumunu sağlayabilecek birincil etken olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, açıklamalı-aktarmalı, genel ve özel nitelikteki çeşitli sözlüklerin, ortak terimlerin, Türk yazı dilleri arası aktarmaların, görsel ve yazılı yayınların vb. yapılmasıyla da ortak Türkçeye erişilebileceği algısı oluşmuştur. Yalnız dilin bütüncül sistem ve alt sistemler olarak paradigması, sentagması ve mevcut kullanım mekanizması işlekliliğinin çeşitli sosyal-fonksiyonel alanlarda sağlandığı bir ortamda, ortak uluslararası iletişim faaliyeti gerçekleştirilebilmektedir.

Bu bakımdan Türk dünyasında ortak iletişim aracı görevini mevcut Türk yazı dillerinden bugünkü durumda Türkiye Türkçesinin üstlenebileceği artık anlaşılmıştır. Türkiye'nin yükselen ekonomisi, bilişim teknolojisinin gelişimi ve uluslararası ilişkilerdeki rolü gibi nedenlerle Türkiye Türkçesinin daha fazla önem kazandığı ve Türk dünyasının önemli bir kısmında ortak iletişim aracına dönüştüğü gözlemlenmektedir (Demir vb. 2012). Bu iletişim aracının kullanımında TİKA, TÜRKSOY, TRT ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların, *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler, Dil Araştırmaları, Türk Dünyası-Dil ve Edebiyat, TÜRKSOY- Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi* (Türkiye), *GLOBAL-Turk. International Journalfor Information and Analytics* (Kazakistan) ve önce Rusça: *Sovyetskaya Tyurkologiya*, bugün ise Türkçe: *Türkologiya* (Azerbaycan) adıyla Türk dünyasına yönelik olarak yayımlanan uluslararası ilmi dergilerin rolü büyüktür. Kazakistan'da Türk Akademisinin faaliyete geçmesi, Azerbaycan'da Türk Kültürü ve Mirası Vakfı'nın ve Türk Dünyasının ortak bir televizyon kanalının kurulmasının Türk Konseyi 4. zirvesinde önerilmesi de söz konusu iletişim aracının kalıcılığını müjdelmektedir. Türkiye Türkçesinin ortak iletişim aracı (lingua franca) olarak BM'de kullanılan İngilizce, Rusça, İspanyolca,

Çince ve Fransızca gibi küresel diller düzeyine gelebilmesi için Türkiye'nin ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve entelektüel alanlardaki gelişiminde daha büyük bir mesafe alınmalıdır. Böyle bir gelişim sürecinde sadece alfabe değil, anadilde eğitim-öğretim ve iletişim kuruculuğu sisteminin ve buna bağlı olarak da yukarıda belirtilen Avrasya merkezli bir Türkçe dil-kullanım modellenmesinin oluşturulması gerekmektedir. Bilindiği gibi, dünyada çeşitli dillerin eğitimi, öğretimi, incelenmesi ve küresel dil siyasetinin kurulması şimdiye kadar Fransızca devlet ve İngilizce iletişim dili geleneğine dayanmaktadır. Avrupa merkezli çağdaş dil-kullanım modellenmesi, her iki geleneği bütünleştirmektedir. Söz konusu modellenme, dil hafızası ve yetisi bankasında önceden hazır bulunan kelime biçimlerinin seçilerek dile dayalı kullanılmasıyla gerçekleşen iletişime göre kurulmaktadır. Türkçede ise kelime şekli, yukarıda belirtilen kullanım biçimlenmesinden farklı bir biçimde, çeşitli sözcük kökü, gövdesi ve eklerinin ifade ettiği işlev ve anlam alanlarının ardışık dizgisiyle gerçekleşmektedir. Örneğin; Rusçada 'v ego tvorçestve', İngilizcede 'in his works' olarak kelimelerin söz dizimi sırasına göre bildirebildiği anlam, Türkçede tek bir 'yaratıcılığındaki' sözcüğünün veya kelime tabanının 'yarat-' sözcük kök-gövdesi ve -ıcı, -lık, -ı, -n, -da, -ki ekleri ve ek birleşmeleriyle biçimlenerek anlaşılan morfolojik dizgisiyle ifade edilmektedir (Musayev 2014: 46). Türkçede kökler ve ekler; düz, yan ve gramer manalarının yer aldığı ardışık bir dizgiyle sıralanmaktadır. Aslında şimdiye kadar çeşitli zamanlarda her fırsatta dile getirilen "Türkçe mantıksal ve matematiksel bir dildir" sözü de belirtilen kök-gövde-ek dizgisine dayanmaktadır. Söz konusu dizim, somut bir iletişim ihtiyacına bağlı olarak dil-kullanım faaliyetinde gerçekleşmektedir. Böylece "bükümlü dillerde" (Korkmaz 2003: 50-51) kelime hazinesine ve sözcük sırasına göre iletişim durumu düzeyinde belirlenebilir kelime biçimlenmesi, "sondan eklemeli bir dil olan Türkçede" (Korkmaz 1990: 25) iletişim anı ve dil içi faaliyet olgusu olarak nitelendirilebilmektedir (Musaoğlu 2004: 2146). Böyle bir kelime biçimlenmesi ise, dünyanın dil haritasını oluşturan üst ve alt kavramların algılanmasını yapım, biçim ve çekim eklerinin mantıksal ve matematiksel sıralanmasıyla mümkün kılabilir. Bu nedendir ki, Avrasya merkezli ikincil dil modellenmesinin kavramsal, bağlamsal, anlamsal, yapısal ve işlevsel olarak kurgulanması, eşzamanlı olarak bilişsel ve gösterge bilimsel algılanma temelini oluşturulması, özgün bir bilişim mekanizmasına dayalı yazılım örneğinin düzenlenmesini de sağlayacaktır. Böylece şimdiye kadar mantıksal bir dil olarak nitelendirilen Türkçenin potansiyel anlatım olanakları nihayet gerçekleştirilmiş olacak ve onun ses uyumuna, eklemeli yapısına ve değişmez sözdizimine dayalı yeni bir dil modellenmesi, bilişsel bir algılanma temelinde kurulabilecektir (Musaoğlu 2009: 19). Avrasya merkezli yukarıda bahsi geçen dil-kullanım modellenmesi, Türkçe ortak iletişim dilinin ve uygun bir Latin temelli Türk alfabesinin kullanımında etkili olacaktır, diye düşünüyoruz.

2. Eklemeli Dil Yapısının Yorumlanmasına Dair Anlamsal-Terminolojik Kılavuz

V. G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" adlı eserinin girişinde, muhtelif sistemli dünya dillerinde mevcut olan temel dil-konuşma durumları gösterilmiş ve buna bağlı olarak da sondan eklemeli dillerin yapısının fonksiyonel-semantic yöntemler ile yorumlanmasına ilişkin anlamsal-terminolojik bir sistem/

kılavuz belirlenmiştir. Öncelikle dilde *sistem* ve *yapı* ilmi kategorileri üzerinde durulmuştur. *Birincisi*, birbiriyle karşılıklı etkileşimde ve ilişkide bulunan unsurların herhangi bir sınırlı birlikteliği, *ikincisi* ise sistemin unsurları arasındaki etkileşime dair ilişkiler usulü olarak tanımlanmıştır (Guzev 2015: 10). Akabinde kök morfeme eklenen yapım-çekim ekleriyle, değişmeyen gövde ve değişen kelime şekline ve “tamlayan-tamlanan” sentaktik modeline göre de sondan eklemeli dil yapısının değişmezliği üzerinde durulmuştur (2015: 11-12).

Söz konusu çalışmada, bir bütün olarak *dilin* herhangi alt sisteminin envanter ve yapısal nitelikteki birimlerinin sadece soyutlanmış ve genelleştirilmiş bir şekilde mevcut olabileceği gösterilmiştir (2015:13). Örneğin bir alt sistem olarak *fonolojinin* temel birimi niteliğindeki *fonemin* sesin ruhsal veya düşünsel karşılığını oluşturduğu ama dilin ayrıca bir *envanter birimi manasına* sahip olmadığı vurgulanmıştır. Onun dildeki temel fonksiyonunun, monemin³ dil işaretleri niteliğindeki birleşenlerini oluşturan bir *yapı malzemesinden* başka bir şey olmadığı, konuşmadaki işlevinin ise bir *göstergenin* ötesine gitmediği ifade edilmiştir. Dilin iki yönlü ve ya çift eklemeli envanter bir birimi niteliğindeki monemler ise hem manasına, hem de fonksiyonuna göre farklılık göstermektedir. Onlar, gerek dilde gerekse konuşmada direk olarak iletişimsel fonksiyonu üstlenmektedir. Manaya ve fonksiyona bağlı olarak da kelime bölükleri sınıfında, dolayısıyla çeşitli fonksiyonel sayı kategorilerinde birleşmektedir. Böylece monemler, leksemeler ve morfemler olarak iki çeşitten oluşmaktadır. Monemin konuşmadaki uygun karşılığı kelimelerin ve morfların⁴ (morfemlerin konuşma esnasındaki kullanım varyantı) bütün çeşitlerini ihtiva eden *işaretten* ibarettir (2015: 14-15). V.G. Guzev’in “Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri” adlı eserinde, çağdaş gramer teorisinin en önemli sonuçlarından biri olan “mana” ve “anlam veya fikir” anlayışlarının farklılaştırılması üzerinde de durulmuştur. Akabinde iletişimsel faaliyetin mekanizmasının bütün birleşenleri, aynı zamanda söylemin nasıl bir süreçte oluştuğu ve mananın maddi veya eşya niteliğindeki sınıflandırıcı, müstakil-somut, kelime

3 **Monem** – Alm. Monem(n), İng. moneme /'mɒni:m/, Fr. monème, Azerb. Monem. Fransız dilcisi A. Martine'nin çift eklemelilik kuramında, ikinci eklemeliliğin en küçük biriminin, dolayısıyla *monemin ifade ve mananın vahdeti* olduğu gösterilir. O, söz varlığında manası açılmış monemleri açık sınıf olan çiftler niteliğinde leksik monemler veya *semantemler*; kapalı sınıfın monemlerini ise *morfepler* olarak adlandırır. Daha sonra o, monemleri fonksiyonel (söz önlere), müstakil (değişmez ama serbest ve bağımlı) zaman ve hal ekleri (Örneğin: Alm. dilinde /heute/ (bugün)/ /leider/ (teessüf) olmakla üç yere böler. Amerikan yapısalcılığında morfeme A. Martine'nin *monemi*, serbest leksik morfeplere “*semantemi*” ve bağımlı monemlere *morfemi* uygun düşmektedir. Bazı hallerde ifade planının en küçük birimine mana planında *semem* denk gelmektedir (DE 2006: 441). Acaba *semantem* ne demektir?

Semantem- Alm. Semantem (n), İng. semanteme /sɪ'mænti:m/, Fr. Sémentème, Azerb. semantem. – Fonolojide farklılaştırıcı belirtilere ilişkin tasvir olduğu gibi, yapısal semantik de dil birimlerinin anlamsal tasvirinde en küçük mana birleşeni olarak semantemden, semantik belirtilerden istifade eder. Mesela Azerb. /getmək/ fiili [+harekette olmak+yerde+doğru] belirtilerin toplamı olarak ele alınabilir. Bundan farklı olarak /addımlamaq/filine ise [+yavaş+yavaş+gururlu] gibi belirtileri eklemek gerek. Burada sıradan sözcüklerden istifade edilir, ama onlar terim olarak alınır ve büyük parantezlerde artı işaretleri verilir. Semantik belirtilerin statüsü tartışmalıdır. Onlar gerçekliğin doğrudan fiziksel belirtileri değil, insanların dünyayı dil vasıtasıyla yansıtmamın psikolojik şartlarıdır. Kar. /ölü/, [cəmdək], [leş]. Onlar aynı bir gerçekliğin ifadesi olsalar da, aralarında muayyen semantik farklılık vardır. Bu ise dildeki yansımaları çeşitli şekillerde bulur. Mesela Biz diyemiyoruz ki, / Ben de leşlerle dost idim/, ancak /Ben ölülerle dost idim/ diyebiliyoruz. Fonolojiden farklı olarak biz semantik belirtilerin herkes tarafından kabul edilmiş sınıfını belirleyemiyoruz. Bundan dolayı, çeşitli dilbilim kaynakları, semantik belirti söz konusu olduğunda çeşitli terimlerden istifade eder: noen←, plerem←, sem←, figur vb. (DE 2008: 205-206).

4 **Morf** –Alm. Morph (n), İng. morpheme /mɔ:f/, Fr. morphé, Azerb. Morf. –Morfemin konuşma faaliyetinde kullanılması demektir. İki aynı manalı morf, çeşitli türlerde paylaşıyorsa onlara aynı morfemin morfları, varyantları veya allomorfları denmektedir. Örneğin: Alm. d. /-er/ hem hal eki /harter Griff/ (sert tutma), hem çokluk eki/Kind+er/ (çocuklar). Bu farklılaşma, fon, allofon, fonnem –farklılaşmasına denk düşer.

yapımı, yardımcı, leksik ve gramatikal türleri detaylı olarak gösterilmiştir. Böylece eklemeli dil yapısının yorumlanması üzerine oluşturulan anlamsal-terminolojik sistemin içeriği belirlenmiştir.

V.G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" adlı eserinin girişinde, her bir önemli leksem sınıfının semantik belirtilere göre biçimlendiği veya herhangi bir leksik-morfolojik birimde eşyanın soyut bir suretini, emaresini, durumunu, somut niceliğini veya hareketini bildiren önemli manalardan birinin bulunduğu gösterilmiştir. Akabinde kelime bölükleri, söz konusu manalara göre sırasıyla "isim, sıfat, zarf, sayı, fiil, zamir, mantıksal bir hükmün merkezi veya yüklemi niteliğindeki *predikat*⁵, dolayısıyla *predikativler* (var, yok, gerek, lazım vb.), modal sözcükler (modal leksemeler), edatlar, ünlemler ve yansımali sözcükler" olarak sınıflandırılmıştır. Çağdaş dilbilim çalışmalarında dilin sentaktik alt sisteminin birimlerine ilişkin sorunun çözümlenmesinin ise hâlâ geleneksel "sözcük öbeği ve cümle" tanımlanmasına göre yapıldığı, bunun da "dil sistemi ve "konuşma" anlayışlarının farklarının gösterilmesini zorlaştırdığı vurgulanmıştır. Bunun için de çalışmada sentaksın envanter birimleri niteliğinde leksemeler, yapısal sentaksemeleri olarak ise "sentaktik biçimler" veya konuşmada sayısız çoğunlukta gözlemlenen söylemlerin temelini oluşturan soyut biçimler/modellerin kabullendiği ifade edilmiştir. Sonda, söylenenlere ek olarak konuşmanın ve dil sisteminin birimlerini ifade eden terimlerin listesi verilmiştir (Guzev 2015: 23-24).

3. Türkiye Türkçesinin Fonolojik ve Morfonolojik Alt Sistemleri

Konuşmada ses biçiminde gerçekleşen düzenli segment birimlerin veya fonemlerin tümü, dilin fonolojik alt sistemi olarak algılanmaktadır. Bunlardan kelimeler ve ekler; aynı zamanda supersegment veya prosodik⁶ dil birimleri oluşmaktadır. Söz konusu dil birimleri ise, sesli konuşma birimlerinin tümünün, kelimelerin, söylemin (fon, hece, vurgu ve tonlama), aynı zamanda iletişim esnasında fikirlerin uygun bir biçimde verilmesi için zaruridir. V.G. Guzev'in söz konusu kitabında dilin *fonolojik* alt sistemi olarak N. S. Trubetskoy'un malum tanımı temel alınmıştır. Akabinde, Macar Türkolog'u D. Nemeth'e göre ikili bir dil sistemine sahip olan Osmanlıca'nın *Arap-Fars unsurları* araştırmaya alınmamış, sadece Türkiye Türkçesinin çağdaş senkronik kesiminde fonolojik ve morfonolojik özelliklerin Türkçe unsurlarına dikkat edilmiştir. Latin alfabesi temelinde biçimlenen fonolojiden, her şeyden önce ünsüz ve ünlülerin boğumlanma nitelik ve niceliklerinden, ayrıca olarak da *γ (ğ)* foneminin oluşumundan;

5 **Predikat ve subjekt:** (Lât. *Predicatum*– söylenmiş). Predikat ve subjekt veya süje, mantıkta ve dilbilimde kullanılan terimler olup, yargının yapıcı öğelerindedir. Predikat, subjekte veya özneye ilişkin herhangi bir işin, faaliyetin onaylandığını veya inkâr olunduğunu ifade eder (JICЭ 1990: 392). Gerek mantıkta, gerekse dilbilimde predikat ve subjekt terimlerinin kavramsal içerikleri, yüklem ve özneye bağlı olarak ele alınmaktadır. Halbuki yüklem ve özne, predikat ve subjekt anlayışlarını kısmen içermektedir. Yani predikat ve subjekt hem mantıksal hem de gramatikal kavramlar olup, tümüyle evrenselidir. Yüklem ve özne ise yalnız gramatikal kavramlar olup çeşitli dillere göre belirlenmektedir (Musaoğlu 2002: 319).

6 Alm. **Prosodem** (n), İng. **prosodeme** ('prusadı), Fr. **prosodème**, Azerb. **prosodem**. 'Pros' Yunanca ek ve 'odē' -okuma ve '-em' ekinden türetilerek segment (parça) birimlerin (fonem ve fonem sıralarının) üzerine serilip onları **tonlama** ve **vurgu** açısından oluşturan en küçük parçadır. Mora (kısa ünlüden ve bir ünsüzden ibaret olan kısa hece) veya hecede gerçekleşen prozodik belirtidir". **Prosodiya**- Alm. Prosodie(F), İng. prosody('prusadı/, Fr. prosodie, Azerb. prosodiya, prosodik birimlerin, dolayısıyla sesin tonu, sıklığı ve zamanının toplamını inceleyen dilbilim şubesidir. Prosodiya ritmi, sesin hızını, duraklamayı vb. de içerir" (DE 2008: 144).

y, f ünsüz seslerinin ve *h* foneminin morfolojik özelliklerinden söz edilmiştir (Guzev 2015: 25-29).

V. G. Guzev'in söz konusu kitabında, sondan eklemeli bir dil olan Türkçenin *morfolojisi* olarak ise *monemlerin* fonolojik kuruluşu ele alınmıştır. Monemin fonolojik yapısının dilde kurallara uygunlukları, konuşmada ise kelime ve şekillerinin fonetiğini içerdiği gösterilmiştir. Akabinde fonetik kurallar, Türkiye Türkçesinde *ünlü, ünsüz, ünlü-ünsüz uyumu* niteliğiyle dil, fonetik hadiseler ise bazı ünsüzlerin kelime başında, çift ünsüzlerin ise kelime ortasında kullanılmaması, asimilasyon ve disimilasyon, ünsüz ve ünlü düşümü vb. morfolojik özellikleriyle konuşma olgusu olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde gerçekleşen vurgu hadisesinin ise çalışmada 13 türü örnekleriyle belirlenmiştir (Guzev 2015: 30-38).

4. Morfoloji Alt Sistemi

V.G.Guzev'in daha önce konuya ilişkin olarak "Očerki po teorii tyurkskogo slovoizmeneniya: imya (na materiale staroanatoliyskogo-tyurkskogo yazıka). L., 1987 ve "Očerki po teorii tyurkskogo slovoizmeneniya: glagol (na materiale staroanatoliyskogo-tyurkskogo yazıka). L., 1990" adlı iki kitabı yayımlanmıştır. Onun Türkçenin grameri üzerine ileri sürdüğü esas teorik görüşlerinin ve yaptığı yeni morfolojik sınıflandırmaların birçoğu kitabın morfoloji bölümünde yer almıştır. *Dilin morfoloji adı altında incelenen alt sistemi, leksemin görünüşünün dildeki veya kelimenin konuşmadaki en sıkı değişimi olarak algılanmaktadır. Bu değişim ise, herhangi bir içerikli ve iletişimsel (ya kelime yapımı ya değişimi) veya biçimsel-gramatikal amaç ile yapılmaktadır* (Guzev 2015: 39). "Morfoloji" kavramının söz konusu özetlenmiş içeriğinin, morfolojik alanda eklemeli yapının bükümlü dillerin kuruluşuyla karşılaştırmada yukarıda da belirtilen en esas farkının kabullenmesinin gerektiği önemle vurgulanmıştır. *Bu ise bükümlü dilleri konuşanların iletişimi dil sistemi bankasından hazır kelime şekillerini alarak gerçekleştirdiğini, eklemeli dillerde ise kelimenin sıkı-gramatikal değişiminin veya sözcük şeklinin kurulmasının dil sisteminde değil de konuşmada yapıldığını bir daha gündeme getirmektedir.* Türkçede kelimenin sıkı veya yoğun gramatikal değişiminin ilerleyici ekleşme veya yapım, çekim ve biçim eklerinin getirilmesi, analitik göstergelerin (idi, iken, imiş, ise), çeşitli tekrarların ve birleşmelerinin, kısmî tekrarların (bembeyaz, sırlıklam) kullanımı ve vurgunun yeriyle gerçekleştiği gösterilmiştir. Ancak kelime şeklinin biçimlenmesinde yer alan eklerin dizgisine ilişkin belli bir açıklanmanın da olmadığı ama kök morfeme veya gövdeye ilk olarak yapım eklerinin getirildiği belirtilmiştir.

4.1. İsim

V. G. Guzev'in (2015: 42-79) kitabının söz konusu bölümünde, kelime bölüklerinden biri olarak isimin leksik ve gramatikal özelliklerinden, aynı zamanda onun öznel değerlendirme, takı edatlı analitik hal biçimleri, takı edatları ve takı edatı niteliğindeki adlardan (altında, hakkında/üzerine, üstüne, ardından vb.) fonksiyonel-semantic eksende bahsedilmiştir. Kitabın "İsim Soylu Son Ekler İle Leksem (Sözcük) Türetme veya Daha İşlek Vasıtalar, İsim Soylu Çekim, Öznel Değerlendirme

Biçimleri; Çokluk, İyelik, Çekim, Belirlilik/Belirsizlik (Tanımlılık) Kategorileri; Sondan Eklemeli Analitik (Hal) Biçimleri (İlgeçler-Edatlar; İlgeçler-Adlar) ve İsimlerin Tekrarı” başlıkları altında ismin bazı fonksiyonel-morfolojik özelliklerinin farkındalığı belirtilmiştir. Bunlar, klasik Türk dilbilimi geleneğinde ele alınmamış konulardır. Örneğin kelime yapımı ve değişimi ekseninde birincinin isim soylu leksem türetmesi, ikincinin ise hareketin ad soylu nominal olarak gerçekleşmesi kategorisi; yapım/çekim/biçim türetme-değişme birlikteliğinin ve teklîğin sondan eklemeli yapıda sıfır, çokluğun ise morfolojik göstergeli olduğunun tespiti, takı edatlarının isim bahsi içerisinde ele alınarak leksik, semantik ve fonksiyonel özellikleriyle değerlendirilmesi vb.

4.2. Sıfat

V. G. Guzev’in (2015: 79-88) kitabının söz konusu bölümünde eşyanın ve hareketin niteliğini bildiren bir kelime bölümü olarak “Sıfatların Leksem Olarak Türetilmesi ve Sözcük Şeklinde Değişmesi, Sıfatlarda Öznel Değerlendirme ve Karşılaştırma Dereceleri Kategorileri” adlı başlıklar altında incelenmiştir. Sıfatların da kullanımının dil ve konuşma hadisesi olarak gerçekleştiği vurgulanmıştır. Birincisine sıfatların Leksem olarak türetilmesini sağlayan ek morfemler örnek gösterilmiştir: -lı, -sız, -(y) ıcı vb. İkincisine gelince ise bir yandan söz konusu kelime bölümünün veya belirtinin ikinci derecedeki özelliğini morfolojik olarak biçimlenen *tekrarların* kullanılması ile ifade ettiğinden söz edilmiştir. Diğer yandan belirtinin yükselen derecedeki özelliğinin *ikilemeler* vasıtasıyla ifade edildiği belirtilmiştir. Örneğin: Dimdik, bambaşka, masmavi; delik deşik, sıkı fıkı vb.

4.3. Zarf

Söz konusu bölümde, öncelikle bir leksem olarak hem maddiyet hem de başka bir hadiseyle ilişkili hal ve şartlar, ahval, sebep, genel durum vb. manalara gelen zarfların *zaman, yer, hareketin istikameti, olay* olarak dar değil, belirtilen birinci ve ikinci semantik-fonksiyonel gruplara giren *mekân-zaman ve hareketin belirtisi* düzeyindeki geniş anlam alanlarının açıklanması üzerinde durulmuştur. Akabinde sıfatlarda olduğu gibi zarfların da mukayese dereceleri kategorisi, *daha* ve *en* analitik göstergeleriyle ele alınarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra, çıkma hali sözcük şekliyle, ekler ve sabit kelime birleşimleriyle de ifade olunan zarflardan da söz edilmiştir. Örneğin: Ağırdan, erkenden; dikkatlice, gizlice, akşamleyin, önceleyin; boylu boyuna, gel zaman git zaman vb. (Guzev 2015: 88-102).

4.4. Sayılar

Akraba ve bircinsten mahiyetindeki anlamıyla dil sisteminin iletişimsel, kelime yapımı ve biçimsel özellikleriyle de bir leksem niteliğinde şartlanan sayılar, semantik temelde ayrıca leksik-gramatikal sınıf olarak birleşmektedir. Morfolojik olarak iyelik kategorisi biçiminde değişmektedir. Leksikolojik-biçimsel nicelikte ise sıra ve bölütürme sayıları düzeylerinde gerçekleşmektedir. Örneğin: İkimiz, üçümüz, dördü, ikisi, birisi; dördüncü, beşincisi; dokuzar, birer, ikişer vb. (Guzev 2015: 102-104).

4.5. Zamirler

Zamirler, özel bir ihtisaslaşma temelinde leksik-gramatikal sınıf olarak birleşmektedir. Bu sınıfı oluşturan herhangi leksem, ayrıca bir iletişimsel fonksiyonu yerine getirmek içindir. Gramercilerce “işaret edici” adıyla da adlandırılan zamirler, konuşmada ad soylu kelime bölüklerinin *eşya, belirti, durum, miktar* gibi manalarını dolaylı olarak özel bir şekilde sunmaktadır. Söz konusu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki zamirlerin sınıflandırılmasının, geleneksel Türk dilbiliminden farklı bir denemesi de yapılmıştır. Zamirlerin aşağıdaki büyük grupları belirlenmiştir:

- Eşya bildiren (isim soylu) zamirler;
- Niteliksel (adjektive, belirtme) zamirler;
- Durum (adverbial) zamirler;
- Sayı (numeral) zamirleri.

Türk dilbiliminde geleneksel olarak *şahıs, işaret, soru, belirsizlik* gibi düzeylerde sınıflandırılan zamirler ise yukarıda belirtilen gruplardan birinin içerisinde bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin birinci grupta, şahıs, işaret, soru, belirsiz/olumsuz, isim soylu genelleştirme; belli bir mekân anlayışını ifade eden işaret, soru, aynı zamanda paylaşıcı-ayırıcı, isim soylu eşya bildiren bağıntılı ve dönüşlü zamirler yer almaktadır. Örneğin: Ben, sen, biz, siz; bu, şu, o; kim, ne; biri, hiçbiri, hiçbir şey, kimse, ötesi birisi; hepimiz, hepiniz, hepsi, topu; bura(sı), ora(sı), nere(si); biri(si), her biri(si), herkes, her şey; bir(i)biri; kendi, öz vb. (Guzev 2015: 104-118).

4.6. Predikativler

Türkçede az sayılı leksem, dolayısıyla *gerek, lazım, var, yok* kelimeleri, ayrıca bir leksik-gramatikal grupta birleşmektedir. Bunların her biri, belli bir iletişimsel özelliğe sahiptir, yani konuşmada hükümün predikatının muhtevasını ifade etmektedir. Türk dillerinde predikativlerin ihtisaslaşma süreci artık sona ermiştir. Onların söz konusu iletişimsel görevi yerine getirmesi sonucunda hemen her zaman söylemin münhasıran sentaktik-leksik predikatı veya ad soylu yüklemi (ad soylu çekimli şekillerin birinde) fonksiyonunda kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin: Yolcu yolunda *gerek*; Ne var, ne yok? Türk dilbiliminde predikativler ilk defa Azerbaycan Türkçesi materyalleri temelinde Cümşüd Ahmedov tarafından ayrıca bir leksik sınıf olarak belirlenmiştir (Guzev 2015: 118-119).

4.7. İsim Soylu Genel Kategoriler

Bu üst başlık altında isim soylu genel kategoriler, yani -ki şeklinin ikincil bir varsayımsal *semantem* olarak belirmesi, adlar ile ifade edilmiş yüklem ve tümleç olarak predikat fonksiyonunda kullanılan biçimler ele alınmıştır (Guzev 2015:119-124).

4.7.1. -Ki Biçiminin İkincil Temsiline Dair Ad Kategorisi

Söz konusu kategorinin, bir morfolojik aleti ihtiva ettiğinden söz edilmiştir. Kullanımı ise *yarın* kelimesinin değışimiyle teyit edilmiştir. Türkçe ‘yarın’

lekseminin bir zarf, ondan türeyen 'yarın+ki' kelime şeklinin ise alameti ifade ettiği gösterilmiştir. 'Yarın' lekseminin manasının, diyakronik açıdan bir *gipostazirovaniye* sürecinin sonucu veya söz konusu durumda gerçekliğin bir durumu niteliğindeki uygun hadisesinin temsili olduğu vurgulanmıştır. *Gipostazirovaniye* süreci ise şöyle tanımlanmıştır: "*Gipostazirovaniye* veya *gipostazirovam*"⁷ terimi altında, *insan şuurunun* dil vasıtasıyla mevcut gerçekliğin her bir *hadisesini*, kelime bölüklerinin sınıflandırıcı manalarından (eşya, alamet, durum ve hareket) *biri şekilde kavrama* ve onu müstakil bir semantik dil birimi, yani semantem (mana) niteliğinde *kullanabilme yeteneği* olarak algılanmaktadır" (2015: 120). Eğer *yarın* kelimesinin manası, birincil ad temsilinin (*gipostazirovaniyanın*) ürünü ise, *yarın+ki* sözcük şekliyle temsil olunan ve semantiğin değişmesiyle alınan mananın da ikincil töz (*gipostazirovaniye*) oluşumu, aynı zamanda *oda+m+da>oda+m+da+ki* örneklerinin de aynı şekilde ele alınarak nitelendirilmesinin gerektiği söylenmiştir. Böylece ikincil ad kategorisinin dil sisteminde *algılama, kavrama ve kullanılma* (*gipostazirovaniye*) sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Söz konusu *kategorinin*; yer, zaman durumları veya iyelik münasebetlerinin alamet veya eşya tasavvuruyla verilmesinde gerçekleşen semantik işlemler sonucu ortaya çıkan ifadesinin bir morfolojik vasıtası olarak *kullanıldığı* örnekleriyle tespit edilmiştir: *baba+m+ın>baba+m+ın+ki*; *senin+kin+i*; *tilki+nin+ki*, *arka+sın+da+ki* vb. (2015: 120). Söz konusu bölümde, ikincil ad kategorisinin getirilen örneklerinin kullanım sıklığı, -ki ekinin ses uyumuna uymaması ve nihayet isimleşme sonucunda leksik dil birimine dönüştüğü de örnekleriyle gösterilmiştir: Öteki, benimkisi vb. (2015: 121).

4.7.2. Ad Soylu Yüklemlik Kategorisi

Söz konusu bölümde, söylemin isim, sıfat, zarf, sayılar, zamirler ve predikativler ile ifade olunan yüklemleri, fonksiyonel-semantik bakımdan ele alınmıştır. Ad soylu yüklemlerin şimdiki zamanda kelime tabanı ve şahıs ekleriyle, geçmiş zamanda ise *idi* ve sözcüğün şeklini değiştiren morfemler ile ifade olunduğu gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, söylemde (i)miş, ise, -dır ve şekil değiştirici yardımcı morfemler ile de ad soylu yüklemlerin kullanıldığından örnekleriyle söz edilmiştir (2015: 121-124).

4.7.3. Zaman ve Mukayese İfade Eden Ad Soylu Biçimler Predikat Fonksiyonunda

Türkiye Türkçesinde sadece zaman anlamlı -(*I*)ken ve mukayese anlamlı (*değil*) *imiş+ø gibi* biçimlerin sentaktik predikat olarak kullanıldığından söz edilmiştir. Örneğin: ...ben on beş yaşında iken; ...dükkânın içine giriveren bir yabancı+yımış gibi şaşladı. Söz konusu biçimlerin yüklem yerinde kullanılmamasının nedeni olarak ise onlarda zaman, şahıs ve öznel münasebet ifade eden sözcüğün şeklini değiştirici morfemlerin bulunmaması gösterilebilir(2015: 124).

7 *Gipostazirovaniye* veya *gipostazirovar*'(Yunan. Hypostasis 'öz, mahiyet, töz, cevher') mahiyeti itibarıyla felsefi bir terimdir. Münferit, nesnel varlığa herhangi bir soyut tasavvur, nitelik ve alamet verme veya ilave etme anlamına gelmektedir (<http://www.classes.ru/all-russian-dictionary-Ushakov-term-10279.htm>. 01.05.2017).

4.8. Fiil

Türkiye Türkçesinin söz konusu teorik gramerinin yazılmasının hareket noktasının, V.G. Guzev'in fiil esasının sözcük değiştirici ekler vasıtasıyla biçimlenmesine dair yaptığı düzenlemelere, sınıflandırmalara ve orijinal lengüistik açıklanmalara dayandığı şüphesizdir. Nitekim yazarın ad ve fiil materyalleri temelinde daha önceden yazdığı "Türkçe Kelimelerin Değişimi Teorisi Üzerine Deneyler" (Guzev 1987: 1990) adlı monografileri de bunun sinyallerini çoktan vermektedir. Kitabın söz konusu bölümünün başında fiil morfolojisinin anlamsal-terminolojik kılavuzu verilmiş ve orada Türkiye Türkçesinde kelime değişimi veya biçimlenmesinin aşağıdaki zengin içerikli iletişimsel amaçlar taşıdığı gösterilmiştir: 1) "*Gerçek veya tasavvur olunan dünyada hareket noktası fiil esas olarak adlandırılan eylemin ilişkilerine (çatı biçimleri ve diğer çeşitli çekimli biçimler) veya ikinci dereceden özelliklerine (görünüş kategorisinin biçimleri) dair haberleşmenin ve bilgilerin verilmesi; 2) İkincil açıklanma, yani eşyanın (gel+me), alametin (gel+en) veya durumsallığın (gel-erek) ad soylu biçiminde hareketin ifadesi*" (Guzev 2015:125).

Fiilin dilde leksem olarak türetilmesi süreci ve konuşmada kelime değişimi temelinde gerçekleşen biçimlenme kategorisi, söz konusu çalışmada uygun örnekleriyle incelenmiştir. Şimdiye kadar fiilin çatı kategorisinden dil biliminde kelime yapımı, leksik-gramatikal veya bir sözcük değişmesi olayı olarak söz edilmiştir (2015:128) V. G. Guzev'in belirtilen eserinde, konuya ilişkin olarak yeni lengüistik düzenlemeler getirilse de bütünlükte üçüncü görüşe dayanılmıştır. Dolayısıyla *eklemeli dil yapısında eğer ek yoksa, gramatikal kategori de mevcut değildir* görüşünden hareket edilmiş ve Türkçede etken çatı tanımının, Hint-Avrupa dilciliğinin etkisiyle veya bükümlü dillere mahsus leksik-morfolojik özelliklerin harfiyen eklemeli yapı üzerine göçürülmesiyle ortaya çıktığı gösterilmiştir (2015:129). Türkçede etken ve medial⁸ çatı probleminin hâlâ çözülmediği de vurgulanmış ve sadece kendine mahsus ekler ile biçimlenen *işteş, ettirgen, edilgen ve dönüşlü çatı türleri* ele alınmıştır (2015:132-142).

V. G. Guzev'in söz konusu kitabında fiilin *görünüş kategorisine* ilişkin olarak da yeni semantik-fonksiyonel düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin şimdiye kadar dilbilimde olumluluk /olumsuzluk veya mümkün olabilirlik/imkânsızlık manalarıyla belirlenebilen fonksiyonel-semantik sahaların görünüş (aspekt) olarak değil de *statü kategorisi* niteliğinde tanımlanmasının doğru olacağı vurgulanmıştır (142-145). Bunun yanı sıra, görünüş kategorisinin Türkçede perifrastik⁹ ve analitik fiil şekillerinin birlikteliğinde ifade olunarak soyut tasavvurları yansıtan ve buna uygun olarak da bir yandan hareketin özelliklerine (Örneğin; başlamak, bitirmek, hızlı veya yavaş akmak, bir defa veya defalarca gerçekleştirmek vb.) ilişkin kılışsal (aksyonsart) manaları (hareketin usullerini) bildirdiği gösterilmiştir. Öte yandan ise söz konusu kategorinin, soyut tasavvur modellerinin çeşitli biçimleriyle tespit olunmuş görünüşsellik (aspektuallık) veya bitmişlik ve bitmemişlik vb. anlamlarını, yani söz konusu dilin taşıyıcılarının iletişimin gerçekleştirilmesinde hareketi taktim etme imkânını ihtiva

8 Türkçede aslında medial çatı değil de, bütünlükte medial fiillerin uygun morfolojik göstergeler olmaksızın da dil-kullanım sisteminde fiil esas olarak mevcut olduğu, çalışmada uygun örnekler ile gösterilmiştir (Guzev 2015: 140-142).

9 Tekrar nitelikteki birleşenlerine zaman ekleri getirilmekle oluşan ve eylemin belli yapılaş usullerini ifade eden fiil biçimleridir. Türk yazı dilleri ve lehçeleri içerisinde en çok Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gözlemlenebilmektedir.

ettiği de belirtilmiştir. Türkiye Türkçesinde görünüş kategorisinin hem hareketin yapılış tarzını hem de onun görünüş bildiren çeşitli manalarını 15 şekilde ifade edebildiğinden, perifrastik fiillerin ise "*fil+zaman eki+ol-/bulun-+zaman eki+şahıs eki*" yapısal-fonksiyonel modeliyle biçimlendiğinden söz edilmiştir. Örneğin: Yaşı on altıyı bulmuş, gitgide konuşmayı daha az *sever olmuştur*; Bir roman yazmakta olduğunu söylüyorlar vb. (2015: 145-153).

Söz konusu morfolojik bölümün içerisinde ele alınan *hareketin isimleşmesi veya* yukarıda da belirtilen benzeri *ikincil gipostazirovaniya kategorisinin*, eylem ifade eden fiil biçimlerinin çok büyük bir birlikteliği olarak belirlenebildiği vurgulanmıştır. Onun çok hızlı olarak ya eşya ("eşyalaşmış" bir hareket niteliğinde eşya fonksiyonunda kullanılabilme) ya belirti (adlaşarak sıfat fonksiyonunda kullanılabilme) ya da durumsallık (tümleç fonksiyonunda kullanılabilen hareket) olarak söylemde veya konuşma sürecinde ortaya çıktığından ve aynı zamanda fiil esasının birçok özelliğini de hâlâ muhafaza edebildiğinden söz edilmiştir. Akabinde hareketin adı (masterlar), sıfat-fiiller, hem isimleşmiş ve sıfatın özelliklerini kazanmış, hem de eylem ifade eden (zarf-fiiller) fiil biçimlerinin özellikleri, söylemdeki somut kullanımlarıyla gösterilmiştir. Örneğin: İyilik *görme+nin* yolu, iyilik *yapmak+tan* geçer; *tahammül edil+mez* bir acı; *Sen gel+eceğ+imiz+i* biliyorsun; *Oraya gidip* ne yapacaksın? (2015:153-176).

Fiil soylu yüklemlik kategorisinin, söylemde iletişimsel olarak yer alan yüklemelerin çeşitli morfolojik şekillerinin ifadesiyle biçimlenmesi, V. G. Guzev'in kitabında (2015: 176-233) bütün üst ve alt dil-kullanım seviyeleriyle açıklanmıştır. Kip biçimlenmeleri ve öznellik (modallık) ifade eden ikincil dil-kullanım vasıtaları, belli başlıklar altında incelenmiştir: "Kiplik ve modallık" Kavramları; Türkiye Türkçesinde Modallığın Kipleri ve Biçimleri; Bildirme Kipi Kategorisi (Bildirme Kipinin Zaman Alt Kategorisi); Emir Kipi Kategorisi (İmperativ); İstek Kipi (Optativ); Şart Kipi (Konyunktive); Vacip Kipi; Dilek Kipi". "Modallık İfadesinin İkincil Morfolojik Vasıtaları" adlı başlığın ise bir alt başlıkları altında "Varsayımsal Modallık; Olumlu Modallık; "Şartlı Modallık"; -Sa Morfemi İle Marjinal Kullanım Biçimi; Dolaylı İkincil "Modallık" Kategorisi (Kesin Olmayan, Subjektiv)" gibi konular ele alınmıştır.

Fiilin zaman kategorisi, V.G.Guzev'in kitabının belirtilen bölümünde çeşitli zamansal periyotlarına göre bildirme kipi temelinde *hakiki*, tasarlama kipleri ekseninde ise *mecazî* dil-kullanım ifadeleriyle incelenmiştir. Bildirme kipi temelinde geleneksel olarak şimdiki, şimdiki-gelecek, şimdiki uzun zaman; geçmiş basit veya görülen, perfekt (-miştir, -mişlerdir), dolaylı geçmiş zaman; basit veya belirli gelecek zaman biçimleri belirlenmiştir (2015:181-200). Bunun yanı sıra, kendine mahsus bir anlam içeriği ve ifade şekliyle dünyanın dil haritasında yer alan Türkçe zaman kavramı, gramatikal olarak sadece şimdiki birincil zaman periyoduna göre değil, hem de geçmiş ikincil ve gelecek üçüncül zaman periyotlarına göre de bildirme kipleri içerisinde sınıflandırılmıştır. Fonksiyonel-semantic olarak belirlenen ikincil zaman periyodu yöneltiminin genellikle *-(i) di* analitik morfemiyle ifade olunduğu tespit olunmuştur. Örneğin *belirli imperfekt veya şimdiki zaman anı geçmişte biçiminin* kullanımı, ikincil periyot yöneltimine örnek olarak getirilmiştir: *yazı+ıyor+duk*, *yaz+ıyor+dunuz*, *yaz+ıyor+(lar+dı)*. Üçüncül periyot yöneltiminin ise sözlü birleşik-analitik zaman biçimleriyle ifade olunduğu ve anlamının gelecekte vuku bulabilecek bir hadisenin

çağırışımı sinyallerini verdiği, örnekler ile gösterilmiştir: Bir yıl sonra Moskova'da Alarko şirketinde *çalışıyor olacağım*; Yarın şafakla beraber zaviyemizden *ayrılmış olursun* vb. Böylece söz konusu biçim, Türkçe zaman kategorisinin üçüncül alt sistemi olarak kaydedilmiştir.

Türkçe zaman kategorisi ve onu ifade eden biçimlerin mecazî veya metaforik nitelikteki kullanımı, kitabın söz konusu bölümünde fiilin tasarlama kipi örnekleriyle incelenmiştir. Ancak metaforik kullanım söz konusu olunca fiil kiplerinin sadece işlevi esas alınmış, yapısı ise göz ardı edilmiştir. Halbuki Türk dilbiliminde fiilin emir ve istek kiplerinin adlandırılmasında hem işlevin hem de şeklin dikkate alınmasının gerektiği özellikle vurgulanmıştır (Ercilasun 2007: 365). Böylece fiilin emir kipinde (imperativde) kullanılan biçimler, istek kipine (optative) dair örnekler olarak verilmiştir: Ben *öl+me+[ye]+yim* de kimler ölsün; Kestirmeden *gid+elim* diye düştük buraya vb. Fiilin emir kipine dair fiilin üçüncü şahıs teklisinde ve emir kipinin *-sındı, -sınlardı, -sınmış* geçmiş zaman biçiminde kullanılan örnekler gösterilmiştir:

1) Düşman olan manda başkan *seçilmesinde* hangi hayvan *seçilirse seçilsin*, mandanın umurunda değildi; 2) Aslana göre, seçimi kendisi kazanmayacaksa, kaplan kazanmasın da *kim kazanırsa kazansındı*; 3)“Yıkılacak” diyenlerin *çığlıkları* sessizlik içinde eridi, dağıldı. Suskunluk uzun sürdü. Kimler *bağırması* böyle, *çüksinlardı* ortaya; 4)Bilinen yol buysa, başkasının bilgisinden niye *yararlanmasındı* sanki vb. (2015:215-216).

Yukarıda verilen örneklerdeki leksik-morfolojik biçimlenmeler, karşılaştırma anlamlı tam birleşimli birleşik cümlelerin temel cümlesinin predikativ merkezi veya yüklemi yerinde kullanılmaktadır. Söz konusu birleşik cümleler ise bütünlükte “stilistik-sentaktik normlar veya varyantlar” (Musayev 2012:100) niteliğinde belirlenmelidir. Bundan dolayı söz konusu leksik-morfolojik biçimlerin sadece fiil konusunun içerisinde incelenmesi yeterli olmayacaktır. Bunların birleşik cümle ve metin birleşenleri olarak fonksiyonel, semantik ve stilistik-metaforik özellikleriyle irdelenmesi gerekecektir.

4.9. Bağlaçlar, Edatlar, Modal leksemeler, Ünlemler ve Taklidi Leksemelerin (Onomotopların), dilde ve konuşmada müstakil kelime bölükleri olarak değil de yardımcı öğeler yerinde kullanıldığı gösterilmiş ve onların çeşitli türlerinden söz edilmiştir (Guzev 2015: 234-247).

5. Fonksiyonel Sentaks

Söz konusu bölümde, *sözcük öbeği, cümle ve söylemin* dilbilimdeki tanımlarından ve *fonem, morfem, kategori, leksem, grafem* vb. dil ve işaret, *ses, morflar (veya ekler), sözcük şekilleri, sözcük, söylem, cümle* vb. konuşma birimlerinin sentaktik yapılar ve biçimler olarak kullanımından söz edilmiştir (2015:248-259). Türkçede konuşma sürecinde bir konstrüksiyon olarak sayılı birimlerden oluşan *aynı cinsli* (Örneğin: Dərələr, təpələr, kəndlər, şəhərlər), *iki hadli predikativ* (Örneğin: Kapısı açık oda) ve *tayin edici* (kırmızı elma), *tamamlayıcı* veya *objektiv* (kitab(ı) okuyor), durumsallık (yarın geleceğim) ifade eden belirtici sentaktik yapıların evrensel biçimleri, lengüistik

sisteme göre tespit olunmuştur (2015:259-260). Eklemeli yapının ikinci dereceden birleşenlerinin veya tamlayanın ait olduğu ögeden önce gelmesi mantıksal kuralına bağlı olarak da söz konusu sentaktik yapıların fonksiyonel-semantik modelleri belirlenmiştir. Akabinde sıfat tamlamaları, belirtili ve belirtisiz ad tamlamaları (İzafet II, III), çeşitli dolaysız ve dolaylı tümleş-yüklem söz dizimsel yapılanmaları, çatı konstrüksiyonları ve belli bir sentaktik fonksiyonu üstlenen *deyimler*, örnekleriyle tasvir olunmuştur: *Ufak tefek bir genç kadın; oyuncak kayık*; Kimisi de, merak ettiği yerlere *gidebilmek isteğindeydi*; *Bu çocukların bütün işleri*, düşünmekti; En öndeki çocuk, siyah kapıya vardı. *Kapı+yı itti*; Kimseyi gör+me+sin+e müsaade etmiyorlar; Mehmet sevinç içinde *atlama zıplama* koştu; *Tevfik'i bir sandalyeye otur+ttular*; Baktım bir adam bir adama zarar verecek, zayıfı korumak için *elimden geleni yaparım* (2015:270-295).

A.N. Kononov'un "Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri"(1956) adlı 560 sayfalık eserinde cümle bahsine 70 sayfa yer ayrılmıştır. V.G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri"(2015) adlı eserinde ise birleşik cümle sentaksı 5 sayfada açıklanmıştır. Birinci kitapta, basit cümlelerin semantik-yapısal sınıflandırılması ve sıralı birleşenleri birbirine bağlaç ile ve bağlaçsız, leksik ve morfolojik usuller ile bağlanan, aynı zamanda karşılaştırma anlamlı birleşik cümleler ele alınmıştır. Yan cümlesi şart, temel cümlesi ise sonuç bildiren birleşik cümlelerin kullanımı, şart periyodu olarak değerlendirilmiştir (Kononov 1956: 513-547). İkinci kitapta ise temel cümlesinin yüklemi fiilin dilek, yan cümlesinin yüklemi ise şart kipinde kullanılan, birleşenleri birbirine 'diye' bağlacı ile ve bağlaçsız bağlanan Türk tipi birleşik cümle modellerinden, aynı zamanda karşıtlık ve sebep yan cümlelerinden söz edilmiştir (Guzev 2015: 296-300). Aslında V.G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri"(2015) adlı eserinde Türk tipi birleşik cümle modelleri olarak adlandırılan yapılanmalar, A.N.Kononov'un "Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri" (1956) adlı kitabındaki uygun cümle kuruluşlarından fazla bir farklılık arz etmemektedir. Çünkü 1956 yılından beri diğer Türk yazı dillerinde birleşik cümle sentaksına dair ileri sürülen yeni lengüistik açıklamalardan V.G.Guzev'in eserinde yararlanılmamıştır. Birleşik cümlelerin cümle unsurlarına göre geniş sentaktik-fonksiyonel tahlili (Abdullayev 1974), Türk dilbiliminde *cümle*, *netin* ve *söylem sentaksına* dair yeni bir araştırma-inceleme istikametinin ortaya çıkması (Abdullayev 1999) ve birleşik cümlelerin kavramsal ve sentaktik özelliklerine göre fonksiyonel-semantik modellerinin belirlenmesi (Musayev 2011) bunların bazılarıdır. V.G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" (2015) adlı kitabının "Cümle" bölümünde Türk tipi birleşik cümle olarak nitelendirilen sentaktik yapılanmaların tanımlanmasında da yeni yapılan çalışmaların etkisinin bulunmadığı gözlenmektedir. Nitekim konuşmada ifade olunan asimetrik sentaktik yapılanma veya söylem, V. G. Guzev'in söz konusu çalışmasında nesne yan cümleli bağlaçsız kullanılan Türk tipi birleşik cümle modeli niteliğinde değerlendirilmiştir: Herkes *onu İzmir'e... gitti* sanır; Ben *seni uyuyor* zannettim; Bunu, *yalnız şehirlerde olur* bilirdim (Guzev 2015: 297).

Yukarıda gösterilen söylemler, aşağıda belirtileceği üzere, nesne anlamlı tam birleşimli birleşik cümle modelinde, ama Türkiye Türkçesinde kalıcı bir stilistik-sentaktik norm olarak da kullanılabilir. Bu yapılanmada yan cümle, alışlagelenin dışında iç pozisyonda gelmiş ve söylemin predikativ merkezi ise Türk tipi perifrastik veya analitik fiil şekliyle kullanılmıştır.

V.G. Guzev'in kitabında karşıtlık ve sebep yan cümleleri olarak nitelendirilen aşağıdaki sentaktik birimler ise söz konusu durumda birleşik cümlelerin değil, basit yapılanmalı cümleden büyük birliklerin veya bir mikro metnin birleşenleri olarak değerlendirilebilmektedir. Örneğin: 1) Yaşını başını almıştı, kocası başta, her kes ona artık vaktini ibadete hasretmek zamanı geldiğini, daha doğrusu ahreti düşünme saati çaldığını ima ediyordu. *Halbuki o, buruşuk yüzünü daha buruşturuyor; ahret düşüncesini hiç sevmiyordu*; 2) Ya ne demeye çılgık çılgılaydın o zaman?" diye üsteledi hancı. "*Çünkü öteki âleme uzandım da geldim...*" (2015:299-300).

Böylece, sadece *basit/birleşik cümle ve cümleden büyük birlik sentaksının* bütünleşme irdelenmesi istikametinde, çeşitli söz dizimsel yapılanmaların "yapısal-semantic" (Axmatov 1983) ve kavramsal-sentaktik nitelikteki "fonksiyonel-semantic" (Musayev 2011) modellerinin belirlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan aşağıda Türkçede birleşik cümlelerin sentaktik yapılanmasının fonksiyonel-semantic modelleri şemasının verilmesinin faydalı olabileceğini düşündük. Söz konusu model, yapısal nitelikteki üç birleşenden ibarettir. Birinci birleşende 10, ikinci birleşende 6, üçüncü birleşende ise 7 anlamsal tür ifade edilir. Bunlar aşağıda verilen *Çizelgede* gösterilmiştir. Söz konusu çizelgede görüldüğü gibi, bazı anlamsal türler her bir birleşende veya birleşenlerin ikisinde bulunmaktadır. Bu, dilin sentaktik sisteminde, aynı zamanda birleşik cümlelerde de eş seslilik ve çokanlamlılık gibi leksik-semantic kategorilerin mevcudiyetine işaret eder.

Metnin temel biçimlerini oluşturan sentaktik yapılanmalar yapısal, anlamsal ve işlevsel olarak üç grupta ele alınabilir: *Basit cümleler, birleşik cümleler ve cümleden büyük birlikler*. Birleşik cümle birleşenlerinin veya temel ve yan cümlelerin yüklemeleri zamana, kişiye ve kipe göre çekimli fiillerle kullanılır. Çekimsiz fiillerle kullanılmaz. Birleşik cümleler, yan cümlelerin temel cümleyi tamamlaması niteliğine göre tarafımızdan üç grupta sınıflandırılmaktadır: *1. Tek birleşimli birleşik cümleler*; *2. Tam birleşimli birleşik cümleler*; *3. Çift birleşimli birleşik cümleler* (Musaoğlu 2002:105).

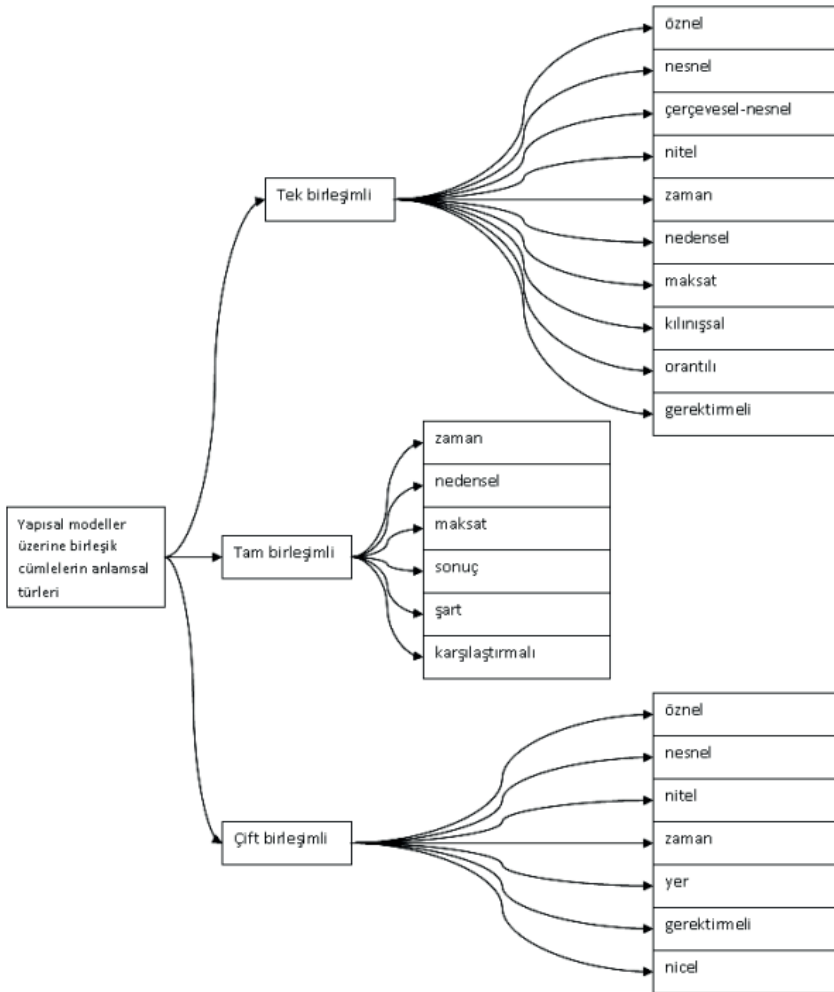
Tek birleşimli birleşik cümlelerde, yan cümle temel cümlelerin herhangi bir somut ögesine ait olur veya onu tamamlar: (1) Azerb. *Bu yalan imiş ki, girməz oğru cənnət bağinə* (Kışvəri. Əsərləri, 1984, s. 6); (2)Türk. *Bildüm buni ki, başa almış bela gönül* (K. Paşazade. Yusuf-u Züleyha, s. 57).

Tam birleşimli birleşik cümlelerde yan cümle temel cümlelerin bütününe aittir: (1) Azerb. *Papırosda da həyəət girmək olmazdı, çünki Umud bu vaxtacı nənki atasının, heç qardaşı Kamranın da yanında damağına papıros qoymamışdı* (İ. Məlikzadə. Yaşıl gecə, 1989, s. 132). (2) Eski Türkçe. *Kişi emgäkidsə señä belgüllüg / unıtma ol emgäkni bolma ölüg...* 'Əgər bir adam sənə açıq bir şəkildə əziyyət verirsə, sən bu əziyyəti unıtma, hissiz-duyğusuz və ölü olma'(DTS 1969: 172).

Çift birleşimli birleşik cümlelerde yan cümle temel cümleye, temel cümle de yan cümleye eşit derecede ait olur. Hem yan hem de temel cümlede bağlayıcı vasıtalar kullanılır: (1) Azerb. *Çün hər nə kim əkərsən, anı biçərsən axır* (Nəsimi. Əsərləri, V, 1985, s. 184); (2) Eski Türkçe: *neçä er bedüsä başayrıy bedür/ neçä baş bedüsä bedük börk kedür...* 'Kişi nə qədər yüksəlsə, onun qaygıları da o qədər artar/ Başı nə qədər böyüysə, o qədər böyük şapqa geyinər' (DTS 1969: 356).

Birleşik cümlelerin eş sesli-sentaktik modellerine ilişkin yukarıda verilen örnekleri, çeşitli yapısal-anlamsal türler olarak belirlenebilmektedir. Birincil modele ilişkin olarak getirilen örneklerden birincisi *özne*, ikincisi *nesne*; ikincil modele ilişkin olarak getirilen örneklerden birincisi *sebep*, ikincisi *şart*; üçüncü modele ilişkin olarak getirilen örneklerden ise birincisi *nesne*, ikincisi *nicel* anlamlıdır (Musaoğlu// Musayev 2002:105-144; 2011: 75-268). Bu bağlamda, dil sisteminin derin yapısındaki öznel-nesnel, zaman-mekân, neden-sonuç, koşul-karşılaştırma vb. uygun fonksiyonel-semantic anlam alanlarının, Türkçe birleşik cümle sentaksındaki üst düzeydeki anlatımının, söz konusu sentaktik modelleri ve bu modellerde gerçekleşen 23 yapısal-anlamsal türü, aşağıdaki çizelgede net olarak gösterilmiştir (Musaoğlu 2013: 21-22).

Çizelge 1. Türkçede Birleşik Cümlelerin Fonksiyonel-Semantik Modeli

Türkçenin işlevsel bir dilbilgisinin, eklemeli yapının ses uyumu, morfolojik dizisi, değişmez söz dizimi ve konuşma anı iletişiminin gerçekleşmesi kurallarına esasen düzenlenebilmesi için onun fonetik, fonolojik, morfolojik, sentaktik, leksikolojik, deyim ve metin dilbilimsel kategorilerinin de uygun fonksiyonel-semantic modellenmelerinin yapılması gerekecektir.

Sonuç

V. G. Guzev'in "Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri" (2015) adlı eserinde, Türkçenin Osmanlı katından ve onun diğer yazı dilleri ve lehçelerinden değil, sadece çağdaş Türkiye Türkçesi gramerinden söz edilmiştir. Türkçede gramer çalışmalarının genel dilbilimin bilinciyle ve Türkçe dil, konuşma ve kullanım kurallarına göre yapılmasının gerektiği özenle vurgulanmıştır. Türkiye Türkçesinin fonolojisi, morfolojisi, morfolojisi ve fonksiyonel sentaksı üzerine bilişsel nitelikte lengüistik açıklamalar yapılmıştır. Örneğin -ki aitlik ekinin dil sisteminde tezahür eden ikincil temsili veya tözü bir *ad kategorisi* olarak belirlenmiştir. Gerek isim soylu ikincil ad, gerekse mastar, sıfat-fiil ve zarf-fiiller ile ifade olunan fiil soylu ikincil ad kategorisinin dil sisteminde *algulama, kavrama ve kullanılma* sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı gösterilmiştir. Fiilin çatı, statü ve görünüş kategorileri, morfolojinin ve fiilin birer alt sistemleri olarak fonksiyonel-semantic özellikleriyle yeniden düzenlenmiştir. Gramer çalışmalarımızın, bundan sonra Türk yazı dilleri ve lehçeleri materyallerinden hareketle, Türkçenin temel ses uyumlu, eklemeli-morfolojik kurallarına, sabit söz sıralı yapısına, kelime şeklinin konuşma anında gerçekleşen dizgisinin mantığına esasen sürdürülmeli olduğu düşüncesini taşıyoruz.

Kaynakça

- ABDULLA, Kamal ve MUSAOĞLU, Mehman (2012). "Türk Dili Kavramının Bilişsel-Lengüistik Açıklanması Üzerine". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/2 Spring 2012, p. 35-45, ANKARA/TURKEY
- ABDULLAYEV, Əlövsət (1974). *Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr*. B.: "Maarif" Nəşriyyatı, 418 s.
- ABDULLAYEV, Kamal (1999). *Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri*, Bakı: "Maarif" Nəşriyyatı, 281 s.
- АХМАТОВ И. Х. (1983). *Структурно-семантические модели простого предложения в современном карачаево-балкарском языке (осовные вопросы теории)*, Нальчик: Изд-во "Эльбрус", 355 s.
- DENY, Jan (1921). *Türk Dili Grameri (Osmanlı lehçesi)*. Çeviren: Ali Ulvi Elöve, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, 1142 s.
- DEMİR, Nurettin ve YAZICI, Nermin (2012). "En Güçlü Çağında Türk Dili: Genel Değerlendirme ve Beklentiler". *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 1: 175-197.
- Dilçilik Ensiklopediyası, I cild, 513 s., II cild, 526 s., Dərs vəsaiti, Bakı, Mütərcim, 2006-2008
- Дмитриев Н.К. (1960), *Турецкий язык*, Москва
- ДТС: *Drevnetjurkskiy slovar'* (1969). Leningrad: Nauka
- ERCİLASUN, B. Ahmet (2007). *Makaleler: Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Akçağ, 751 s.
- GUZEV V.G. (2015). *Türkiye Türkçesinin Teorik Grameri*. S.-Petersburg, 320 s.

- КАЗЫМ-БЕК М. (1848). *Общая грамматика турецкого-татарского языка*. Казань, 457 с.
- КОНОНОВ А. Н. (1956). *Грамматика современного турецкого литературного языка*, Издательство АН СССР, М. – Л., 562 с.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- KİŞVƏRİ (1984). *Əsərləri*. Bakı: Yazıcı Yay.
- MƏLİKZADƏ İ. (1989). *Yaşıl gecə*. Roman və povestlər. Bakı: Yazıcı.
- MUSAOĞLU, Mehman (2002). *Türkolojinin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler-İncelemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- MUSAOĞLU, Mehman (2004). "Türkçe Dilbilgisinin Düzenlenmesinde Yeni Dilbilimsel Yöntemlerin Uygulanması Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*. II. Cilt, Ankara: TDK Yay. s. 2139- 2155.
- MUSAOĞLU, Mehman (2009). "Türk Lehçelerinin Bilgisayar Ortamında Aktarımı Mümkün Mü?". *TÜRKSOY, Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi* 29/2:1. Ankara: 14-19.
- MUSAOĞLU, Mehman (2013). "Türkçe Bedii Metnin Yeni Filolojik Yöntemlerle İncelenmesi". *Gazi Türkiyat, Güz, Sayı: 13*. s. 1-28.
- MUSAYEV, Mehman (2011). *Türk ədəbi dillərində mürəkkəb cümlə sintaksisi*. Bakı: Kitab aləmi. 401 s.
- MUSAYEV, Mehman (2012). *Türkoloji dilçilik*, Bakı: Mütərcim, 456 s.
- MUSAYEV, Mehman, CƏFƏROV, Qüdrət (2014). *Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: morfolojiyaya yeni baxışlar və leksematika*. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Yay. 7-185.
- NƏSİMİ, İmadəddin (1985). *Əsərləri*. V. Bakı: Elm.
- PAŞAZADE K. *Yusuflu Züleyha*. Hazırlayan Dr. Mustafa Demirel. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- САМОЙЛОВИЧ А. (1925). *Краткая учебная грамматика современного османско-турецкого языка*. М., 154 с.